

GEORGES BALANDIER

POLITICKÁ ANTROPOLOGIE

edice
STUDIE

KAPITOLA II

OBLAST POLITIČNA

Politická antropologie je od počátku konfrontována s diskusemi, které byly tak zásadní pro existenci politické filozofie, že se pro ni staly nebezpečné; došlo tak daleko, že R. Polin a další poukazují na nutnost a neodkladnost vytvořit její moderní „definici“ a dokonce „obranu“. Obě disciplíny ve svých nejzazších ambicích míří k dosažení samotné podstaty politična, která se skrývá pod různorodými formami, skrze něž se projevuje. Jejich vzájemné vztahy jsou nicméně poznamenány jistou nejednoznačností. První antropologové odhalili etnocentrismus většiny politických teorií: R. Lowie v nich spatřuje myšlení, které je v první řadě zaměřeno na stát a které se uchyluje k jednostranné koncepci vlády nad lidskými společenstvími. V tomto smyslu politická filozofie splývá s filozofií státu a jen s obtížemi se vyrovnává s poznatky, které jsou výsledkem studia „primitivních“ společností. Moderní antropologové stavějí vědecký ráz svých výzkumů proti normativnímu charakteru myšlení politických filozofií, platnost svých výsledků proti nepodloženým závěrům teoretiků. Pokud tato kritičnost nestačila k tomu, aby si politická antropologie vybu-

dovala solidnější základy, posloužila nicméně radikálním politologům, jako je například C. N. Parkinson, který se chce programově dostat mimo „vyšlapané cestičky“ a který vybízí stejně smýšlející kolegy k vytvoření „světových dějin politického myšlení“. Jeho projekt do jisté míry vyhovuje nárokům odborníků, kteří by z politické antropologie rádi vytvořili skutečnou srovnávací vědu o vládnutí. Takový přístup, jehož výsledky si činí nárok na objektivnost a jenž vychází z faktů mimo oblast západní civilizace, se ovšem nevyhýbá soudům, jež tvoří základ politické filozofie jako takové. Jak identifikovat a kvalifikovat politično? Jak je „konstruovat“, není-li zjevným projevem sociální reality? Jak určit jeho specifické funkce, pokud připustíme – v souladu s některými antropology –, že jisté primitivní společnosti politickou organizaci neznaají?

1. Maximalisté a minimalisté

Etnografická informace, kterou zakládají přímé výzkumy, odhaluje velkou různorodost „primitivních“ politických forem, ať už jde o oblast americkou – od eskymáckých tlup až po imperiální inckou říši v Peru – nebo africkou – od pygmejských či negrilla kmenů až po tradiční státy, z nichž některé, například říše Mosijů nebo království Gandů, přetrvávají dodnes. Tato pestrost nejen vybízí k utřídění a typologii, ale především vyvolává otázku po označení a vymezení oblasti politična. Z tohoto hlediska proti sobě stojí dva tábory: na jedné straně maximalisté a na druhé minimalisté.

Maximalisté, jejichž odkaz má dodnes svou váhu, by si mohli jako své heslo vytyčit Bonaldovo tvrzení, že není společnosti bez vlády. Už v Aristotelově *Politice* je člověk chápán jako „přirozeně“ politická bytost a stát je identifikován se sociálním uskupením, které svou schopností zahrnout v sobě všechna ostatní uskupení a přesáhnout je může nakonec existovat pouze samo o sobě a pro sebe. Taková interpretace vede ve svých nejzazších důsledcích ke ztotožnění politického útvaru s globální společností. Například S. F. Nadel píše ve své studii o základech sociální antropologie: „Jakmile se začneme zabývat nějakou společností, nacházíme politický útvar, jakmile hovoříme o tom prvním, máme ve skutečnosti na mysli to druhé.“ Politické instituce tedy zajišťují řízení a udržení „nejrozsáhlejší ze všech skupin, to znamená společnosti“.¹⁶⁾ E. R. Leach bere toto ztotožnění v úvahu a implicitně přijímá onu rovnost, nastolenou mezi společností a politickým útvarem, definovaným svou maximální schopností všechno vstřebat.

Některé funkcionalistické analýzy nejsou s tímto širokým výkladem politična v rozporu. Když Radcliffe-Brown definuje politickou organizaci jako „jednu ze stránek totální organizace, která zajišťuje nastolení a udržení vnitřní spolupráce a vnější nezávislosti“, přibližuje své chápání politična uvedenému přístupu.

Minimalisté se k možnosti, že každá primitivní společnost má vždy nějakou vládu, stavějí negativně nebo

16) S. F. Nadel, *The Foundation of Social Anthropology*, 1951, s. 184 a 141.

nejednoznačně. Můžeme mezi ně počítat četné historiky a sociology; kromě Maxe Webera, který si byl vědom prvotnosti politiky před státem, jenž se s politikou ani zdaleka neztotožňuje a je pouze jedním z jejich historických projevů. Starší i moderní antropologové rovněž zpochybňují všeobecnou platnost politických fenoménů. Jeden ze „zakladatelů“ politické antropologie W. C. MacLeod se zabývá skupinami – například kalifornskými Juroky –, které neznají politickou organizaci a žijí ve stavu anarchie (*The Origin and History of Politics*, 1931). B. Malinowski uznává, že Veddové a austrálští domorodci „nevytvářejí žádné politické skupiny“ a R. Redfield zdůrazňuje, že politické instituce mohou v případě „nejprimitivnějších společností“ úplně chybět. Dokonce i Radcliffe-Brown ve své studii o Andamanech (*The Andaman Islanders*, 1922) zjišťuje, že tito ostrované nemají žádnou „organizovanou vládu“.

Negativní přístup má ve skutečnosti jen zřídka absolutní hodnotu; často vyjadřuje pouze absenci politických institucí, srovnatelných s institucemi, které řídí moderní stát. Takový přístup je neuspokojivý právě pro tento implicitní etnocentrismus. Proto se mnozí pokusy, jejichž cílem je rozbít onu zjednodušující dichotomii, která proti sobě staví kmenové společnosti a společnosti s jasně ustavenou a racionální vládou. Tyto teorie se vydávají různými cestami. Mohou charakterizovat oblast politična nikoliv na základě způsobů jeho organizace, ale spíše skrze funkce, které vykonává: tím se tedy jeho působnost rozšiřuje. Snaží se také vyznačit jistý *práh*, od něhož lze politično jasně určit. L. Mair o tom píše: „Někteří antropologové se

domnívají, že oblast politična začíná tam, kde končí sféra přibuzenství.“ Nebo jsou i tací, kteří se k problému stavějí čelem a zkoumají pojem politična uvnitř společností, kde je nejméně zjevný – totiž těch, kterým říkáme „segmentární“. M. G. Smith například věnoval dlouhý článek¹⁷⁾ rodovým společnostem, které pozoruje z trojího hlediska: jako systém vyznačující se formálními charakteristickými znaky, jako vztahovou formu odlišnou od přibuzenství a zejména jako strukturu s politickým obsahem. To jej vede k chápání politického života jako *jedné ze stránek* sociálního života jako celku, nikoliv jako produktu specifických útvarů nebo struktur, a k odmítání zavedeného přísného rozlišování mezi „společnostmi se státním zřízením“ a „společnostmi beze státu“. Tento výklad je ovšem také zpochybňován, zvláště D. Eastonem, který ve svém článku věnovaném problémům politické antropologie tvrdí, že Smithova teoretická analýza je prováděna na tak vysoké úrovni, že neumožňuje zjistit, v čem jsou si jednotlivé politické systémy navzájem podobné, protože opomíjí zkoumání toho, v čem se mezi sebou liší. Nejistota tedy zůstává zachována.

2. Srovnání jednotlivých metod

Ve faktech, postupech i technickém slovníku odborníků se objevuje nejednoznačnost. Už samotný termín „politický“ v sobě zahrnuje několik významů, z nichž

17) M. G. Smith, On Segmentary Lineage Systems, in *Journal of the Roy. Anth. Institute*, 86, 2, 1956.

některé jsou naznačeny v angličtině, která rozlišuje *polity, policy a politics*. Neměli bychom bez značného rizika pro vědeckou práci směšovat to, co se vztahuje: a) k jednotlivým způsobům organizace vlády nad lidskými společenstvími; b) k jednotlivým typům činnosti, které se podílejí na řízení obecných záležitostí; c) ke strategiím, jež jsou důsledkem soupeření mezi jednotlivci a skupinami. K tomuto rozlišení by bylo třeba připojit čtvrtou kategorii, totiž politické znalosti, které by nás nutily brát v úvahu jednotlivé prostředky interpretace a ospravedlňování, k nimž se uchyluje politická praxe. Tyto vzájemně odlišné aspekty nejsou vždy patřičně diferencovány, ani k nim vždy není přístupováno stejným způsobem. Jeden či druhý je vyzdvihován na úkor ostatních, což vede k různým definicím politické oblasti.

a) *Vymezení na základě způsobů prostorové organizace.* Teritoriální kritérium získalo zvláštní význam zejména díky pracím Henryho Maina a Lewise Morgana. Politická oblast je chápána především jako organizační systém, působící v rámci určitého vymezeného území, určitého politického útvaru nebo prostoru, který je osídlen nějakým politickým společenstvím. Toto kritérium se objevuje u většiny definic politické organizace (v širším smyslu) i státu. Max Weber charakterizuje politickou aktivitu – kromě legitimního použití síly – na základě toho, že se odehrává uvnitř určitého území s pevně stanovenými hranicemi; dochází tak ke zřejmému oddělení „vnitřního“ od „vnějšího“ a k příznačné orientaci chování. Radcliffe-Brown rovněž zahrnuje „teritoriální rámeček“ mezi prvky, jež definují

politickou organizaci. Stejně tak činí i další antropologové, například I. Schapera, který ukázal, že ty nejjednodušší společnosti budují vnitřní solidaritní na základě činitelů příbuzenských a činitelů teritoriálních. Přejímá tak ostatně Lowieho tvrzení o kompatibilitě principu příbuzenského a principu teritoriálního.

Od významné studie o segmentární společnosti súdánských Nuerů zdůrazňuje E. E. Evans-Pritchard vymezení politické oblasti na základě teritoriální organizace. Tvrdí: „Mezi místními skupinami existují vztahy strukturální povahy, které můžeme nazvat politické... Teritoriální systém je u Nuerů vždy proměnnou dominantou, která je ve vztahu s ostatními sociálními systémy.“¹⁸⁾

Dochází tedy k široce pojaté shodě. Toto konstatování vede F. X. Suttona k formulaci metodické otázky.¹⁹⁾ Představují teritoriální shromáždění jádro politických systémů? Je-li tomu skutečně tak, jejich studium by pro politickou antropologii a sociologii bylo prvním krokem, zatímco užívání pojmů moc a autorita zůstává zpochybnitelné do té míry, v níž se projevují v rámci celé sociální struktury.

b) *Vymezení na základě funkcí.* Kromě tohoto určení prostřednictvím území, na němž se političtí prosazují a které organizuje, je často definováno také prostřednictvím funkcí, které plní. Ty jsou v nejobecnější podobě chápány jako zajišťování vnitřní spolupráce

18) E. E. Evans-Pritchard, *The Nuer*, 1940, s. 265.

19) F. X. Sutton, *Representation and Nature of Political Systems*, in *Compar. Stud. in Soc. and Hist.*, II, 1, 1959.

a obrana celistvosti společnosti proti hrozbám zvenčí. Napomáhají k „fyzickému přežití“ společnosti, jak tomu říká Nadel, a umožňují usměrnění nebo řešení konfliktů. K těmto konzervačním funkcím se obecně připojují funkce rozhodovací a funkce řízení veřejných záležitostí, přestože jsou projevem formální stránky vládnutí, a mají tedy odlišnou povahu.

Některé novější teoretické studie tuto funkcionalistickou analýzu dále rozvíjejí. Jde například o předmluvu G. A. Almonda ke kolektivnímu dílu *The Politics of Developing Areas* (1960), kde je politický systém definován v každé nezávislé společnosti tím, že vykonává „integrační a adaptační funkce“ příklonem nebo hrozbou příklonu k legitimnímu užítí fyzického donucování. Tato široká interpretace umožňuje neomezovat oblast politična pouze na specializované organizace a struktury; jejím cílem je vypracovat kategorie, které lze aplikovat na všechny společnosti, a vybudovat na tomto základě srovnávací politickou vědu.

G. A. Almond zdůrazňuje zvláště dvě z charakteristických vlastností, jež jsou společné pro všechny politické systémy: uskutečňování stejných funkcí v rámci všech politických systémů a multifunkční ráz všech politických struktur – žádná z nich nesmí být ryze specializovaná. Ke srovnání potom můžeme přistoupit až s ohledem na stupeň specializace a na prostředky, použité k uskutečnění „politických funkcí“. O jaké politické funkce jde? Jejich identifikace je tím naléhavější, že srovnávací studium by se nemělo omezovat na pouhou konfrontaci jednotlivých struktur a organizací; takto chápáno by totiž bylo stejně nedostatečné „jako srovnávací anatomie bez srovnávací fyziologie“.

Almond rozlišuje dvě velké kategorie funkcí: do první řadí funkce, které politiku chápou *lato sensu* – jde o „socializaci“ jednotlivců a jejich přípravu na politické „role“, o střetávání a vzájemné přizpůsobování jednotlivých „zájmů“, o vzájemnou komunikaci symbolů a „poselství“; do druhé zahrnuje funkce, které se týkají samotného vládnutí – jde tedy o vypracování a aplikaci „pravidel“. Takové rozdělení funkcí umožňuje zkoumat různé aspekty politické oblasti, avšak na obecné rovině, která usnadňuje jejich vzájemné srovnání na základě zmenšování rozestupu mezi rozvinutými a „primitivními“ politickými společnostmi.

Funkcionální interpretace ovšem ponechává základní otázky nevyřešeny. Nedovoluje zkoumat dynamiku, zajišťující soudržnost globální společnosti v pojetí Maxe Gluckmana, který zjišťuje, že tato soudržnost závisí na „rozdělení společnosti do řady skupin, jež stojí proti sobě“, ale zájmy jejich příslušníků se navzájem protínají, a který tvrdí, že určité formy „vzpourey“ přispívají k udržení sociálního řádu. Funkcionální interpretace navíc trpí značnou neurčitostí, neboť řád není zachovávan pouze na základě politických funkcí. Radcliffe-Brown se je snaží odlišit od ostatních funkcí tím, že je charakterizuje pomocí „užití nebo možnosti užití fyzické síly“. Navazuje tak na Hobbesovu a Weberovu teorii, podle níž je síla prostředkem politiky, jejím *ultima ratio*, neboť v lůně politična spočívá *nadoláda* (*Herrschaft*).

Politické funkce i politické struktury jsou nejčastěji hodnoceny na základě legitimně užívaného donucování. Jde nicméně spíše o vymezení než o definici; oblast politična se jím nevyčerpává, stejně jako kritérium peněz nepokrývá celou oblast ekonomiky.

c) *Vymezení na základě možných způsobů politického jednání.* Několik novějších studií z pera antropologů nastupující generace posouvá aplikační rovinu prováděné analýzy od jednotlivých funkcí k jednotlivým aspektům politické činnosti. M. G. Smith upozorňuje na neuspokojivý stav technického slovníku a na nedostačující metodologii a nabízí novou formulaci jednotlivých problémů. Politický život je pro něj jedním z aspektů života společenského, systém jednání, jak o tom svědčí jeho obecná teorie: „Politický systém je prostě systém politického jednání.“ Je tedy ještě třeba vymezit obsah politického jednání, jinak se tato formulace stává ryzí tautologií. Sociální jednání se stává politickým, jakmile se snaží kontrolovat nebo ovlivňovat jednotlivá rozhodnutí týkající se veřejných záležitostí; jde tedy o to, čemu anglosaští autoři říkají *polity*. Obsah těchto rozhodnutí se mění v závislosti na kulturním kontextu a na jednotlivých sociálních jednotkách, v jejichž lůně se projevuje, avšak procesy, jež jsou jejich výsledkem, se vždy odehrávají pouze v rámci soupeření mezi jednotlivci a skupinami. Všechny sociální jednotky, jichž se toto soupeření týká, mají potom politický charakter.

M. G. Smith proti sobě na jiném místě staví politické a administrativní jednání přes jejich úzké sepětí při řízení lidských společností. Politické jednání probíhá v rovině rozhodování o více či méně explicitně formulovaných „programech“, zatímco administrativní jednání v rovině organizační a prováděcí. Politické jednání je určeno mocí, administrativní jednání autoritou. Smith dodává, že politické jednání je svou povahou „segmentární“, protože se projevuje prostřednictvím

„soupeřících skupin a osob“. Administrativní jednání je naopak svou povahou „hierarchické“, neboť organizuje na různých stupních a podle pevných pravidel řízení veřejných záležitostí. Vládnutí společnosti s sebou vždy a všude nese tuto dvojí formu jednání. V důsledku toho se politické systémy liší pouze v míře, v níž kolísá stupeň diferenciacce a způsob spojení těchto dvou řádů jednání. Jejich typologie tedy nemusí být nesouvislá, jako je tomu v případě typologie, která proti sobě staví společnosti segmentární a společnosti státně centralizované, ale může konstituovat celou řadu vzájemně kombinovatelných typů politického a administrativního jednání.²⁰⁾

D. Easton vypracoval dvojí kritiku tohoto analytického přístupu: jednak ustavuje jakýsi „postulát“ (existenci hierarchicko-administrativních vztahů v rodových systémech), jednak zastírá „významné rozdíly“ mezi různými politickými systémy. Situuje nicméně svůj pokus do téhož kontextu. Jednání může být považováno za politické, „jakmile je více či méně přímo spojeno s formulací a prováděním donucujících rozhodnutí ve prospěch daného sociálního systému“. Z tohoto hlediska jsou politická rozhodnutí přijímána uvnitř velice různorodých sociálních jednotek, jako je rodina, příbuzenské skupiny, rody, spolky či podniky, z nichž určité formy jednání v jistém smyslu vytvářejí vlastní „politický systém“. Tento laxistický výklad však nemá žádnou vědeckou účinnost. D. Easton jej ostatně musel

20) Viz M. G. Smith, On Segmentary Lineage Systems, *Journal of the Roy. Anthr. Inst.*, 86, 1956 a obecně zaměřené kapitoly v díle *Government in Zazzau*, Londýn 1960.

omezit na souhrn „činností, jež předpokládají přijímání rozhodnutí, zasahujících globální společnost a její hlavní jednotky“; takto je pro něj vymezen politický systém. Politično tedy definuje skrze určitou formu sociálního jednání, které zajišťuje přijímání a provádění rozhodnutí, a skrze oblast vlastní aplikace, tedy „všezahrnující sociální systém, to znamená společnost jako celek“. Easton poté vymezuje nutné podmínky k tomu, aby politická rozhodnutí mohla patřičně působit: jde o formulaci požadavků a omezení jejich rozporů, o existenci zvykového práva nebo legislativního rámce, o administrativní prostředky nezbytné k provádění jednotlivých rozhodnutí, o orgány potřebné k přijímání rozhodnutí a o nástroje určené k „podpoře“ moci. Na základě těchto prvotních pojmů rozlišuje „primitivní“ a „moderní“ politické systémy. V případě primitivních politických systémů jsou „struktury podpory“ různorodé a zavedený režim je jen zřídka ohrožován konflikty, které nicméně často vedou ke zrodu nových politických uskupení.²¹⁾ Tento přístup tedy klade důraz na specificky antropologické aspekty za cenu implicitního znovuzavedení dichotomie, kterou se snažil eliminovat.

d) *Vymezení na základě formálních vlastností.* Každý z předcházejících pokusů se snaží určit co nejobecnější aspekty politické oblasti, ať jde o hranice, které ji ohraničují v prostoru, o její funkce či o způsoby jednání, jimiž se projevuje. Nyní se všeobecně uznává, že srovnávací metoda, která ospravedlňuje antropologic-

21) D. Easton, *Political Anthropology*, in B. Siegel (ed.), *Biennial Review of Anthropology*, 1959, s. 226, 227, 230.

ké zkoumání, nutí studovat spíše abstraktní než reálné jednotky a procesy: v tom se shodují Nadel i Max Gluckman.

Takzvané strukturalistické výzkumy, které se pohybují na vyšším stupni abstrakce a formalizace, se systémem politických vztahů téměř nezabývají, a to z důvodů, které nejsou náhodné. Poskytují totiž na struktury, které „znehybňují“ na úkor jejich dynamičnosti, jak upozorňoval už Leach, monistický pohled, což vysvětluje jejich nesnadnou adaptaci pro zkoumání politické roviny, v níž je soupeření projevem pluralismu, rovnováha zůstává stále zranitelná a moc vytváří skutečné silové pole. Rozlišujeme-li, jako to činí E. R. Leach, „systém idejí“ a „reálný“ politický systém, musíme konstatovat, že strukturalistická metoda je vhodnější pro uchopení prvního z obou systémů než pro analýzu druhého z nich. Je třeba také ihned upozornit na to, že „ideální struktura společnosti“ se navzdory skutečnosti, že „je současně konstruovaná a pevně určená“, konstituuje na základě kategorií, jejichž podstatná nevyhraněnost umožňuje interpretovat sociální (a politický) život jako vždy shodný s formálním modelem. Strukturalistická metoda se tak dopouští závažných zkreslení.

Analýza J. Pouillona, vypracovaná v rámci studijní skupiny věnující se politické antropologii,²²⁾ je názorným příkladem použití strukturalistického postupu. Zkoumá v první řadě definici politična: jde o doménu faktů nebo o jednu stránku společenských jevů? V kla-

22) „Groupe de Recherches en Anthropologie et Sociologie Politiques“ (Sorbonna a Ecole Pratique des Hautes Etudes).

sické literatuře je odpověď založena na pojmech unifikované společnosti (politické jednoty), státu (existujícího či neexistujícího), moci a podřízenosti (na základech sociálního řádu), jež jsou pro J. Pouillona nedostačující. Upozorňuje, že každá podřízenost není nutně politická, že každá společnost a každá skupina nejsou pod vlivem pouze jednoho řádu, ale *několika* více či méně kompatibilních řádů, a konečně že v případě konfliktu musí jeden řád převážet nad ostatními. Právě tento poslední bod podle J. Pouillona určuje vymezení politična: v unifikované společnosti naznačuje *převahu* určité struktury nad všemi ostatními. Tato privilegovaná struktura se mění v závislosti na typu společnosti, na její územní rozsáhlosti, početnosti a způsobu života.

Z toho vyplývá odlišná formulace otázek, jimiž se zabývá politická antropologie: na základě jakých „kanálů“ lze například vysvětlit, že určití lidé mohou poroučet jiným lidem? Jak se vytváří vztah mezi příkazem a jeho uposlechnutím? Neetatické jsou takové společnosti, v nichž moc proudí prepolitickými kanály – těmi, které jsou vytvářeny příbuzností, náboženstvím a ekonomikou. Společnosti se státním zřízením disponují specializovanými kanály, které jsou relativně nové, ale neruší kanály již dříve existující, jež jim slouží jako formální modely. Struktura příbuznosti, byť fiktivní nebo zapomenutá, tak může formovat tradiční stát. Z tohoto pohledu se jedním z úkolů tradičního státu stává zkoumání podmínek, za nichž se tyto specializované kanály objevují.

Dochází tak k jistému posunu od řádu struktur k řádu jednotlivých genezí. Lze jej vysvětlit přechodem od oblasti formálních vztahů (tedy od řádu věcí) k oblas-

ti vztahů reálných (k rozkazování a nadvládě). Navíc tvrzení – a to je základní obtíž –, že prosazující se struktura je v poslední instanci politická, se vrací k formulaci vadného důkazu.

e) *Výměna statků*. Tento souhrn jednotlivých přístupů představuje také souhrn překážek, s nimiž se setkávají antropologové, kteří se zabývají politickou oblasť. Naznačuje, že všechna vymezení jsou nepřesná nebo zpochybnitelná, že každá škola je provádí po svém, byť často pomocí stejných nástrojů. Největší nejistota panuje při zkoumání společností s „minimální vládou“ a s „rozptýlenou vládou“ (Lucy Mairová); tíž partneři a tytéž skupiny v nich mohou mít nejrůznější funkce – včetně funkcí politických –, které se mění podle situace, podobně jako v divadelní hře jednoho herce. Politických cílů se zde nedosahuje pouze prostřednictvím vztahů hodnocených jako politické: ty mohou naopak sloužit zájmům zcela jiné povahy. J. van Velsen to v díle zasvěceném východoafrickým Tongům (*The Politics of Kinship*, 1964) konstatuje v obecnější rovině: sociální vztahy jsou spíše *instrumentální*, než aby určovaly kolektivní jednání. Na základě tohoto postřehu buduje takzvanou „situační“ analytickou metodu; prosazuje se tak podle něj nový výzkumný prostředek, neboť „normy a obecná pravidla chování jsou převáděny do praxe a v poslední instanci jimi jednotlivci v partikulárních situacích manipulují tak, aby sloužily partikulárním cílům“. V případě Tongů, pro něž moc není svázána se strukturálním postavením ani se specifickými skupinami, se politické chování objevuje pouze v určitých situacích.

Toto chování se potom stává součástí pohyblivého prostoru, v němž „proces zařazování prochází kontinuálními změnami“.²³⁾

Hranice politična nelze vytyčit pouze vzhledem k různému uspořádání sociálních vztahů, ale také vzhledem ke *kultuře*, pojímané buď ve svém celku, nebo pouze z hlediska některých jejích prvků. E. R. Leach ve své studii o společenství barmských Kačjinů upozorňuje na globální souvztažnost mezi oběma systémy: čím méně je rozvinutá kulturní integrace, tím účinnější je integrace politická, přinejmenším svou podřízeností jedinému způsobu politického jednání. Stejně tak odhaluje mýtus a rituál jako „jazyk“, který poskytuje argumenty k ospravedlnění požadavků v oblasti práva, postavení a moci. Mýtus totiž v sobě zahrnuje jistou ideologii; podle B. Malinowského je to „sociální charta“, garantující „existující formu společnosti s jejím systémem distribuce moci, privilegií a majetku“. Mýtus má ospravedlňující funkci, kterou budou využívat strážci tradičních hodnot a správci politického aparátu. Stává se tedy součástí studií politické antropologie, stejně jako v některých svých projevech rituál, jde-li o rituály, jež jsou výhradně (v případě kultů a procedur spojených s královskou mocí) nebo doplňkově (v případě kultu předků) posvátnými nástroji moci.

Potíže při identifikaci politična se objevují také v rovině ekonomických jevů, pokud nebereme v úvahu až příliš *zjevné* vazby mezi výrobními vztahy, jimiž se ři-

23) J. van Velsen, *The Politics of Kinship*, 1964, s. XXIII, XIV a 313.

dí sociální stratifikace, a vztahy mocenskými. Některá ekonomická privilegia (výhradní právo na získání pozemků, právo vybírat desátek, právo obchodovat atd.) a některé ekonomické protislužby (závazek konat dobrodíní a poskytovat pomoc) jsou s výkonem moci a uplatňováním autority přímo spojeny. Existují také ekonomické střety podobné povahy, jako je indiánský *potlač*, které jsou založeny na prestiži a schopnosti ovládat jiné, jež jsou vlastní náčelníkům a dalším hodnostářům. Příklady z Afriky či Melanésie to ukazují zcela jasně. Nová zkoumání výměnného koloběhu zvaného *kula*, která prováděl Malinowski na Trobriandských ostrovech v Melanésii, dokazují, že řízená výměna pevně určených statků, jež jsou vyhrazeny právě k tomuto užití, je především „jistou formou politické organizace“. Objevitel této výměny protihodnot J. P. Singh Uberoi (*Politics of the Kula Ring*, 1962) uvádí, že výměnou statků *kula* se projevují individuální zájmy a že kmeny, jež jsou považovány za nadřazené ostatním, pocházejí z nejbohatších vesnic a zúčastňují se celého koloběhu nejaktivněji. Tento příklad umožňuje určit, do jaké míry může být politický jev maskován; naznačuje také, že hledání podstaty politična je přes vynaložené úsilí svému cíli stále značně vzdáleno.

3. Politická moc a nutnost

Během našeho zkoumání se nutně střetáváme s vzájemně spjatými pojmy *moci*, *donucování* a *legitimity*. V čem a proč jsou podstatné? Podle Humea je moc pouze subjektivní kategorie; není to tedy pojem, ale

jen hypotéza, která musí být teprve ověřena. Nejde o nějakou vlastnost, jíž je vybaven každý jedinec, spíše se objevuje jako v podstatě teleologický aspekt, jako schopnost působit na jednotlivé osoby i věci. Moc je ostatně obecně definována právě na základě této schopnosti. M. G. Smith upřesňuje, že moc je schopnost účinně působit na osoby a věci za pomoci celé škály prostředků, která sahá od přesvědčování až k donucení. Pro J. Beattieho je moc zvláštní kategorií sociálních vztahů; předpokládá možnost přinutit ostatní vstoupit do určitého systému vztahů mezi jednotlivci a skupinami. Beattie tak kráčí ve stopách Maxe Webera, pro něhož moc představuje možnost, která je uvnitř daných sociálních relací poskytnuta herci, aby mohl tyto relace po libosti ovládat.

Moc je nakonec přisuzována – ať jsou formy, které podmiňují její užití, jakékoliv – každé lidské společnosti, i té nejprimitivnější. Protože se projevuje zejména svými účinky, měli bychom je zkoumat dříve, než se začneme zabývat jejími jednotlivými aspekty a vlastnostmi. Moc je vždy ve službách sociální struktury, která se nemůže udržet pouhým působením „zvyku“ nebo zákona, jakousi automatickou podřízeností vůči pravidlům. Lucy Mairová to vhodně připomíná: „Neexistuje jediná společnost, v níž by pravidla byla respektována automaticky.“ Každá společnost se navíc snaží o přibližnou rovnováhu, a je tedy zranitelná. Antropologové, kteří se dokázali zbavit předsudků o neměnnosti, počítají s touto potenciální nestabilitou, dokonce i v „archaickém“ prostředí. Moc má tedy za úkol bránit společnost proti jejím vlastním slabým stránkám, uchovávat ji, dalo by se říci, v patřičném

„stavu“ a v případě nutnosti vyvolat změny, jež nejsou v rozporu s jejími základními principy. A konečně od chvíle, kdy sociální vztahy přesahují vztahy příbuzenské, projevuje se mezi jednotlivci a skupinami více či méně zjevná *soupeřivost*; každý by rád ovlivňoval kolektivní rozhodnutí ve prospěch vlastních soukromých zájmů. V důsledku toho se (politická) moc projevuje jako produkt soutěže a jako prostředek k jejímu ovládnutí.

Tato základní tvrzení vedou k prvnímu závěru. Politická moc je vlastní *každé* společnosti: vyvolává respekt k pravidlům, jež ji zakládají; brání ji před jejími vlastními nedostatky; přímo v jejím středu omezuje důsledky soupeřivosti mezi jednotlivci a skupinami. Obecně jsou brány v úvahu zejména její konzervační funkce. Ze syntetického hlediska lze moc definovat pro každou společnost jako nutnost bojovat proti entropii, která ji ohrožuje zavedením chaosu – stejně jako ohrožuje každý systém. Není z toho ovšem třeba činit závěr, že tato obranná funkce se utíká pouze k jedinému prostředku, tedy k donucování, a že může být zajištěna pouze různými formami vlády. Na zpochybnění nebo zhodnocení čekají rovněž všechny ostatní mechanismy, které přispívají k udržení nebo obnově vnitřní kooperace. Mezi nástroje takto chápaného politického jednání patří také rituály, ceremonie či procedury, zajišťující periodickou nebo příležitostnou obnovu společnosti, stejně jako panovníci a jejich „byrokracie“.

Je-li moc podřízena *vnitřnímu* determinismu, který ji odhaluje jako nutnost, jíž je podrobena každá společnost, vyplývá ve stejné míře také z nutnosti *vnější*. Každá globální společnost se ocitá v určitém vztahu ke

všemu, co stojí vně; je přímo nebo s jistým odstupem svázána s jinými společnostmi, které považuje za cizí nebo nepřátelské, nebezpečné pro svou bezpečnost a svrchovanost. Vzhledem k této vnější hrozbě je nucena nejen organizovat svou obranu a navazovat různá spojení, ale také zdůrazňovat svou jednotu, soudržnost a odlišné rysy. Moc, která je nezbytná k udržení právě tohoto vnitřního řádu, se utváří a posiluje pod tlakem vnějších nebezpečí – skutečných a/nebo předpokládaných. Moc a symboly, které jsou s ní spjaty, tak společnosti poskytují prostředky k potvrzení její vnitřní soudržnosti a k vyjádření její „osobitosti“, prostředky umožňující vymezit se a bránit tváří v tvář tomu, co je jí cizí. F. X. Sutton ve své studii o „politických reprezentacích“ podtrhuje význam symbolů zajišťujících diferenciaci vzhledem ke všemu vnějšmu, stejně jako diferenciaci „reprezentativních“ jedinců a skupin.

Určité okolnosti jasně naznačují tento dvojitý vztahový systém, tento dvojitý aspekt moci, která je vždy namířena dovnitř i ven. V četných společnostech rodového typu, v nichž moc zůstává jen jakousi rozptýlenou energií, lze uspořádání politických skutečností zjistit stejně zkoumáním vnějších vztahů jako studiem vztahů vnitřních. Náznorný příklad můžeme najít u východosúdánských Nuerů. Různé roviny vyjádření politické skutečnosti jsou v jejich společenství nejprve určovány podle povahy vnějších vztahů: kontrolované spory a usmiřování mezi rody, vzájemně spjatými na základě genealogického systému, příbuzenství nebo manželských svazků; reglementované spory a nepřátelství (týkající se pouze dobytka) v rámci vztahů me-

zi jednotlivými kmeny; trvalá nedůvěra a války za účelem získání zajatců, dobytka a zásob od cizinců, Ne-nuerů. Ve společnostech odlišného typu může být dvojitá orientace moci vyjádřena *dvojitou polarizací*. Můžeme toto konstatování konkretizovat na příkladu (z africké oblasti, ale našli bychom mnoho dalších v jiných částech světa) tradičního náčelnictví v kraji Bamiléků v západním Kamerunu. Setkáváme se zde se dvěma dominantními postavami: náčelníkem (*fo*) a prvním hodnostářem (*kwipu*), který se stává náčelníkem v případě války. První náčelník představuje jednotící faktor, je strážcem zavedeného řádu, usmiřovatelem a prostředníkem mezi předky a hlavními božstvy. Druhý náčelník je spíše zaměřen vně kmene, je pověřen chránit kmen před vnějšími hrozbami a zajišťovat udržování vojenského potenciálu. Oba druhy moci spolu v jistém smyslu soupeří a jedna k druhé tvoří jakousi protíváhu; představují dva středy politického systému. Je tedy zřejmé, jak úzce jsou vnější a vnitřní faktory navzájem spojeny, pokud jde o vymezení a organizaci moci.

Tato analýza by ovšem zůstala nedokončená, pokud bychom nevzali v úvahu třetí podmínku: moc totiž – jakkoli může být rozptýlená – předpokládá jistou *asymetrii* v lůně sociálních vztahů. Kdyby se tyto vztahy utvářely na základě dokonalé reciprocity, byla by sociální rovnováha dána automaticky a moc by byla odsouzena k zániku. Nikde tomu tak není a existence dokonale homogenní společnosti, v níž by vzájemné vztahy mezi jednotlivci a skupinami byly prosty všech rozporů a třecích ploch, zřejmě není možná. Moc je posilována prohlubováním nerovností, které jsou pod-

mínkou její vnější manifestace stejnou měrou, jako je moc podmínkou udržení těchto nerovností. Na příkladu „primitivních“ společností, které by mohly být označeny jako rovnostářské, se pak ukazuje všeobecnost tohoto faktu a současně jeho nejmírnější forma. Nerovnost se projevuje podle pohlaví, věku, genealogického postavení, specializace či osobních kvalit a podle ustavené převahy a podřízenosti. Nejostřeji lze však určit vazby mezi mocí a asymetrií, určující sociální vztahy, ve společnostech, v nichž je nerovnost a hierarchie zjevná a projevuje se ve formě elementárních tříd (prototříd) nebo kast.

Politickou moc jsme dosud z holé nutnosti chápali ve vztahu k vnitřnímu řádu, který udržuje, a k vnějším vzbám, které kontroluje. Chápali jsme ji také ve vztahu k jedné z charakteristických vlastností všech sociálních struktur: totiž k jejich více či méně zdůrazněné asymetrii, k jejich proměnlivému potenciálu nerovnosti. Nyní je třeba prozkoumat dva hlavní aspekty politické moci: její posvátnost a její neurčitost.

V žádné společnosti není politická moc nikdy zcela desakralizována. Pokud jde o takzvané tradiční společnosti, *vztah k posvátnosti* je v nich očividný. Posvátno je uvnitř moci vždy přítomno, ať se projevuje skrytě, nebo zjevně. Prostřednictvím moci je společnost uchopena jako jednotka – politická organizace se jeví jako skutečný totalizující princip –, jako řád a jako trvání. Společnost je pojímána v idealizované podobě, jako ručitel kolektivní bezpečnosti a jako nezkraslený odraz zvyku a zákona; je chápána ve světle nejvyšší a donucující hodnoty; stává se tak zhmotněním jisté převahy, která se vnucuje jednotliv-

cům i skupinám. Pokud jde o moc, můžeme se odvolat na Durkheimovu argumentaci, obsaženou v jeho studii elementárních forem náboženského života. Vztah moci ke společnosti se podle něj nijak *podstatně* neliší od vztahu, utvářejícího se u australských domorodců mezi „totemem“ a kmenem. A tento vztah je zcela evidentně zatížen posvátností. Antropologické práce jsou do značné míry a často nevědomky jakousi ilustrací tohoto zjištění.²⁴⁾

Stejně zjevná je *neurčitost* moci, která se jeví jako jakási nutnost, jež je vlastní každé existenci uvnitř společnosti, a která je projevem donucování, jehož se společnost dopouští na jednotlivcích a jež je tím silnější, že tato neurčitost moci v sobě tají určitý díl posvátna. Její schopnost donucování je tedy značná, takže se těm, kteří jsou jí vystaveni, jeví jako *nebezpečná*. Některé společnosti v důsledku toho disponují mocí, z níž jsou permanentně odstraňovány všechny hrozby a všechna rizika. Když P. Clastres vykládá „filozofii indiánského náčelnictví“, ukazuje toto odstraňování na základě analýzy politické organizace několika indiánských společností.²⁵⁾ Implicitní teorie těchto společností je založena na třech závěrech: moc je ve své podstatě donucování; pro skupinu představuje její převaha smrtelné nebezpečí; náčelník má tedy povinnost neustále poukazovat na nevinnost své funkce.

Moc je nezbytná, ale musí být udržována v přesně stanovených hranicích. Vybízí k *souhlasu* a k jisté re-

24) Viz dále v kapitole V: Náboženství a moc.

25) P. Clastres, Échange et pouvoir: philosophie de la chefferie indienne, in *L'Homme*, II, 1, 1962.

ciprocitě. Nabízí jakousi protihodnotu, která je souhrnem nejrůznějších forem odpovědnosti a povinnosti v závislosti na jednotlivých režimech: mír a usmíření, obranu zvyků a práva, štedrost, prosperitu země a jejích obyvatel, soulad s předky a bohy atd. Obecně lze říci, že moc se musí ospravedlňovat udržováním kolektivní bezpečnosti a prosperity. To je cena, kterou platí držitelé moci, ale která nikdy není splacena úplně.

Souhlas předpokládá jistý princip, jímž je *legitimitnost*, a určité mechanismy, které v sobě zahrnují také zneužití moci. Max Weber činí z legitimitnosti jednu ze základních kategorií své politické sociologie. Zjišťuje, že žádná nadvláda se nespokojuje s pouhou poslušností, ale snaží se přeměnit disciplínu v přitakání k pravdě, kterou reprezentuje – nebo tvrdí, že reprezentuje. Vytváří typologii, jejíž pomocí rozlišuje jednotlivé (ideální) typy legitimitní nadvlády: legální nadvládu, která má racionální ráz; tradiční nadvládu, jejímž základem je víra v posvátný charakter tradic a v legitimitu moci, udržovanou v souladu se zvyky; charizmatickou nadvládu, která má emocionální ráz a předpokládá totální důvěru v osobnost výjimečnou svou svatostí, hrdinstvím, příkladností. Veškerá Weberova politická sociologie se odvíjí od těchto tří způsobů legitimitace vztahu mezi příkazem a jeho uposlechnutím.²⁶⁾ Jeho myšlenkami se ve svém teoretickém zkoumání inspirovalo několik antropologů. J. Beattie rozlišuje moc – v absolutním smyslu tohoto pojmu –

26) Srovnej s úvodem, který napsal J. Freund ke své práci *Sociologie de Max Weber* (1966).

a politickou autoritu. Pokud autorita implikuje „veřejné uznání“ a „přijetí“, obě předpokládají legitimitu, která musí být chápána jako distinktivní kritérium autority. Z toho vyplývá definice, která zdůrazňuje oba tyto aspekty: „Autorita může být definována jako právo, se souhlasem společnosti přiznané jednotlivci nebo skupině, přijímat rozhodnutí týkající se ostatních členů společnosti.“²⁷⁾

R. Firth věnuje v jedné ze studií, zabývajících se polynéskými Tikopii, velkou pozornost problému „souhlasu“ a dopadu „veřejného mínění“ (*Essays on Social Organisation and Values*, 1964). Upozorňuje, že moc nemůže být dokonale autokratická; vždy v různé míře vyhledává a získává přitakání ovládaných, buď na základě rutinní apatie, nebo z neschopnosti vytvořit jakoukoli alternativu, anebo přijetím určitých společných hodnot, jež jsou považovány za bezpodmínečně platné. V každém případě ovšem ovládaní vnucují moci jisté hranice, pokoušejí se ji udržet v jistých mezích a odvolávají se přitom na „formální instituce“ (rady starších, schvalované celým kmenem) a „neformální mechanismy“ (názory nebo události, jimiž se projevuje veřejné mínění). Ocitáme se tak opět tvář v tvář již zmiňované neurčitosti: moc se odvíjí spíše jako vztah nadvlády, avšak souhlas, který ji legitimituje, její vliv spíše omezuje. Tyto protichůdné pohyby naznačují, že „žádný politický systém není v rovnováze“. R. Firth nesmlouvavě tvrdí, že jsme zde současně svědky „boje a spojení, respektu k existujícímu systému a touhy

27) J. Beattie, Checks on the Abuse of Political Power in Some African States, in *Sociologus*, 9, 2, 1959.

po jeho změně, podřízenosti morálním zákonům a pokusů o jejich obcházení nebo jejich novou interpretaci ve prospěch partikulárních zájmů“.²⁸⁾ Oproti hegelovské interpretaci tedy nemusí být politično nutně výrazem překračování jednotlivosti a jednotlivých zájmů.

Neurčitost je tedy základní vlastností moci. Tou měrou, v níž se moc opírá o více či méně vystupňovanou sociální nerovnost a v níž zajišťuje privilegia pro své držitele, je vždy, byť na různých úrovních, zpochybňována. Je současně přijímána (jako ručitel řádu a bezpečnosti), uctívána (vzhledem k posvátnu, které v sobě zahrnuje) a zpochybňována (protože ospravedlňuje a udržuje nerovnost). Všechny politické režimy jsou touto neurčitostí poznamenány, ať jsou založeny na tradici nebo na byrokratické racionalitě. V afrických společnostech bez centralizované moci – například u Fangů a u sousedních kmenů v Gabunu a Kongu – existují nápravné mechanismy, jejichž pomocí je závažně odstraněn každý, kdo zneužívá své autority nebo bohatství. V některých tradičních státech černé Afriky se napětí, vznikající z nerovnosti podmínek, uvolňuje za pevně určených okolností, kdy se zdá, že sociální vztahy jsou najednou a dočasně zcela převrácené. Tato převrácená situace je však vědomá: je organizována v rámci vhodných rituálů, které můžeme společně s Maxem Gluckmanem nazývat *rituály vzpoury*. Nejvyšší léčkou moci je to, že je schopna *rituálně* sama sebe zpochybnit, aby se ve skutečnosti její vláda ještě více upevnila.

28) R. Firth, *op. cit.*, s. 123 a 143–144.

4. Politické vztahy a formy

J. Middleton a D. Tait se ve svém díle *Tribes without Rulers* (1958) pokoušejí definovat „politické vztahy“ nezávisle na formách vlády, které je organizují. Hodnotí je na základě daných funkcí: jde o vztahy, „jejichž pomocí jednotlivci a skupiny vykonávají moc nebo uplatňují autoritu za účelem udržení sociálního řádu v rámci určitého území“. Rozlišují je podle jejich vnitřní nebo vnější orientace: do první skupiny patří vztahy, které působí uvnitř politické jednotky a zajišťují její soudržnost, udržení v patřičném stavu nebo její přizpůsobení; do druhé skupiny patří vztahy, které se projevují mezi různými politickými jednotkami a jsou v podstatě vzájemně protikladné. To ovšem není nic nového. Už Radcliffe-Brown identifikoval politické vztahy na základě regulace síly, kterou ustavují, a označil, že mohou působit stejně dobře mezi jednotlivými skupinami jako uvnitř těchto skupin.

J. Maquet vychází ze zkušeností, které získal vlastními výzkumy v centralizovaných společnostech východní Afriky, a na základě analytické metody rozlišuje tři kategorie vztahů, které mohou být v politickém procesu vzájemně spjaty a které mají společnou formální vlastnost, jejíž význam byl již dostatečně ukázán: jsou ryze asymetrické. Maquet vytváří tři vztahové modely, sestávající ze tří prvků – z herců, rolí a specifických obsahů. Prezentuje je v této podobě:

	Základní model polit. vztahu	Základní model sociální stratifikace	Základní model feudálního vztahu
Herci	Vládoucí a ovládaní	Vyšší, stejný a nižší podle postavení v rámci jednoř. vrstev	Pán a poddaný
Role	Přikazovat a poslouchat	Umět se chovat podle svého postavení	Ochrana a dávky
Specifický obsah	Legitimně užívané fyzické donucování	Zařazení	Interpersonální souhlas

J. Maquet zdůrazňuje, že tyto modely mají operativní hodnotu a že se snaží zejména o utřídění faktů a o srovnávací studium, které je proveditelné pouze v jisté abstraktní rovině. Správně upozorňuje na to, že jednotlivé funkce a vztahy nejsou vzájemně spjaty prostě a jednoznačně; nelze tedy vycházet z jedněch a srovnávat je s jinými nebo je od jiných odlišovat. Ukazuje, že tradiční státy, jimiž se zabývá – tedy státy mezijezerní oblasti ve východní Africe –, se od sebe liší způsobem nakládání s jednotlivými modely a nestejnými kombinacemi, které uskutečňují na základě tří hlavních vztahů.²⁹⁾ Uchopení celého problému nicméně zůstává formální.

²⁹⁾ Nevydané zprávy vědců z „Groupe de Recherches en Anthropologie et Sociologie Politiques“ (1965).

Již jsme zde naznačili obtíže, s nimiž se setkává analytický přístup: vyděluje prvky, které získávají význam až vzhledem ke svému postavení v rámci skutečně nebo logicky ustaveného celku. Pokusy, které se snaží izolovat a poté definovat kategorii takzvaných politických vztahů, rychle dosahují svých mezí. Max Weber vychází ze základního vztahu mezi příkazem a poslušností, konstruuje však svou politickou sociologii na základě zkoumání různých možností, jak jej pojmut a zařadit. Aby tomuto vztahu neponechal příliš chudý obsah, zařazuje jej do širšího rámce různých forem organizace a ospravedlnění „legitimní nadvlády“. Dnešní antropologové se potýkají s těmiž překážkami. Prozkoumali politické systémy a organizace, zkoumali i jednotlivé stránky, způsoby jednání a procesy, jež jsou označovány jako politické, ale nepodařilo se jim jasně a s nějakým užitečným výsledkem určit politické vztahy. M. G. Smith připomíná, že tento pojem má charakter spíše substanciální než formální. Ona „substance“, která jej odlišuje od ostatních kategorií sociálních vztahů, může být odhalena pouze na základě osvětlení povahy politického fenoménu. Právě z toho důvodu nemůže politická antropologie od sebe odvrhnout politickou filozofii tak snadno, jak ještě naznačovali E. Evans-Pritchard a M. Fortes ve svém úvodu k dílu *African Political Systems*.

Přejdeme-li z analytické roviny do roviny syntetické – do roviny forem politické organizace –, setkáváme se v otázkách metody a terminologie s těmiž potížemi, přestože jsme si vědomi toho, že diskuse, v níž proti sobě byly stavěny společnosti „kmenové“ a spo-

lečnosti „politické“, je již překonaná. Ve skutečnosti převládají široce pojaté interpretace; například I. Schapera nabízí obecně přijímanou definici, v níž tvrdí, že „vláda ve svých formálních aspektech vždy předpokládá řízení a kontrolu veřejných záležitostí jednou nebo několika osobami, které tak vykonávají zcela řádnou funkci“.³⁰⁾ Součástí tohoto procesu jsou *všechny* společnosti, je ovšem třeba v jejich rámci rozlišovat různé formy vlády. Hledání klasifikačních kritérií však s sebou opět nese stejné obtíže, s nimiž jsme se setkali již při určování politické oblasti.

Často užívaným orientačním bodem je stupeň diferenciace a koncentrace moci. Ovlivnil zejména rozdělení na tři typy vládnutí, které provedla Lucy Mairová. Na nejnižším stupni jde o *minimální vládu*, která je tak označována v trojím smyslu: podle rozsahu politického společenství, podle omezeného počtu držitelů moci a autority a podle slabosti moci a autority. Na dalším stupni se nachází *rozptýlená vláda*, která v principu pochází z veškeré dospělé mužské populace, ale právně a fakticky jsou veřejné záležitosti spravovány určitými institucemi (jako je například nejstarší generace) a určitými držiteli hodností (kteří disponují příležitostnou autoritou). Na nejvyšším stupni stojí *státní vláda*, která se opírá o zcela oddělenou a výrazně centralizovanou moc. Tato trojčlenná typologie stojí nad zpochybňovaným (a nyní již zcela zavrhaným) dělením na společnosti „beze státu“ a společnosti „se státním zřízením“; vytváří však pří-

liš obecné kategorie, a musí se proto utíkat k vymezování podtypů, které mohou být značně přebujelé, a celá typologie potom ztrácí vědeckou účinnost. Stejně jako předcházející typologie vytváří pouze zjednodušenou klasifikaci konkrétních politických společností, protože ty mohou oscilovat, jak ukázal Leach ve své studii o kačjinské populaci, mezi dvěma krajními typy a existovat v hybridní podobě, a protože jeden etnický celek – například Ibové v jižní Nigérii – může zahrnovat různé způsoby politické organizace. Každá typologie navíc špatně postihuje přechodné formy a vytváří diskontinuitní typy. Lucy Mairová to výslovně uznává, a než se začne zabývat zkoumáním tradičních pevně ustavených států, bere v úvahu „expanzi vládnutí“. Už R. Lowie, když hovořil o „některých aspektech politické organizace amerických domorodců“ a poukazoval na nutnost genetické analýzy, připomínal současně, že stát „se nemůže rozvinout jednorázově“.

D. Easton shrnuje obtíže, s nimiž se potýká každé typologické zkoumání, a navrhuje zavést jakési „kontinuum typů“, které by mělo spíše popisný ráz než deduktivní obsah. Sám se o ně pokusil, opíraje se o kritérium diferenciace politických rolí: jde o diferenciaci ve vztahu k ostatním sociálním rolím, mezi těmito rolemi samotnými a vzhledem ke specifickým nebo rozptýleným funkcím, které plní. Pokouší se tak vybudovat „trojrozměrnou škálu diferenciací“. Avšak pokrok, získaný zavedením jisté kontinuity, může být ztracen v rovině významů. Easton to uznává a dodává, že „taková klasifikace má smysl jen tehdy, pokud lze nalézt další významné charakteristické rysy, spjaté s každým

30) I. Schapera. *Government and Politics in Tribal Societies*. 1956, s. 39.

bodem kontinua“.³¹⁾ Což nás vede opět k tvrzení, že žádná typologie sama o sobě nic neznamená.

Max Weber stanovil ideální typy, jež sloužily jako orientační body některým dalším vědcům, kteří se zabývali politickou antropologií. O klasifikačním kritériu už zde byla řeč: jde o formu, kterou na sebe bere „legitimní nadvláda“ a která nemusí nutně záviset na existenci státu. Typ *legální nadvlády* je nejlépe ilustrován na příkladu *byrokracie*; proto také někteří antropologové, jako například Lloyd Fallers (v díle *Bantu Bureaucracy*, 1956), interpretovali moderní vývoj tradičních politických struktur jako přechod od systému autority, nazývaného „patrimoniální“ neboli dědičný, k systému byrokratickému. Typ *tradiční nadvlády*, v němž osobní vztahy slouží výhradně k podpoře politické autority, na sebe bere různé podoby. Jednak jde o *gerontokracii* (kdy se moc pojí se starší generací), dále o *patriarchální řád*, o *patrimonialismus* a *sultanismus*. Nejrozšířenějším typem je nadvláda patrimoniální. Její normou se stává zvyk, který je považován za neporušitelný, její autorita je v podstatě osobní a její organizace ignoruje správu v moderním smyslu slova. Obrací se spíše na hodnotáře než na státní úředníky, nezná dělení mezi privátní a oficiální sférou. Antropologická literatura se ovšem nejčastěji zabývá formou tradiční nadvlády. Pokud jde o *charismatickou nadvládu*, ta představuje výjimečný typ; jde o revoluční sílu, o prostředek, který slouží k vyvolání rozvratu, zaměřeného proti režimům tradičního nebo legálního rázu. Mesiášská hnutí s politickými ambice-

31) Viz D. Easton, *Political Anthropology*, *op. cit.*

mi, která se v posledních desetiletích vyrojila v černé Africe a v Melanésii, dokládají tuto rozkladnou moc, která napadá tradiční řád a uvolňuje místo utopickému zánícení.

I tato „ideální“ a nepopisná typologie se ovšem jeví jako zranitelná. V různých kombinacích totiž musí spojovat odlišná kritéria: povahu moci, způsob držení moci, rozpor mezi privátními a oficiálními vztahy, intenzitu potenciální dynamičnosti atd. Nedaří se jí charakterizovat politické typy nějakým jednotným způsobem. Navíc vytváří protiklady – mezi racionálním a tradičním, mezi uvedenými kategoriemi a kategorií charizmatu –, které popírají příslušné pojmy a překrucují povahu politična. Všechny tři zmiňované prvky jsou ovšem vždy obsaženy, byť v nesteréjně míře, v obecných závěrech, učiněných na základě výsledků získaných na poli politické antropologie.

Přestože nám politická antropologie poskytuje prostředky k širšímu srovnávacímu zkoumání, nevyřešila dosud problém klasifikace známých politických forem v jejich historické a geografické různorodosti. Tento nedostatek budeme velice silně pociťovat ve chvíli, kdy se začneme zabývat společnostmi s centralizovanou mocí. Hranice mezi politickými náčelníckými systémy a systémy monarchickými není ještě pevně stanovena. Rozsah politické jednotky nemůže pro určení jejího vývoje stačit, přestože má přímý dopad na organizaci její vlády: existují i náčelnícké systémy o značném rozsahu (například u kamerunských Bamiléků). Splynutí politického a kulturního prostoru – to znamená existence dvojí jednotné struktury – nepředstavuje žádné další rozlišovací kritérium: je stejně výjimečné

v náčelnických společnostech jako v tradičních královstvích. Tatáž nejistota panuje při pohledu na komplexnost politicko-administrativního aparátu, který je u Bamiléků stejně složitý jako v monarchiích střední a východní Afriky. Prvky, jimiž se odlišují, jsou jiné povahy. Náčelník se od krále neliší pouze rozsahem a intenzitou moci, kterou vykonává, ale také *povahou* této moci. R. Lowie na to upozorňuje ve své analýze politické organizace u amerických Indiánů. Staví proti sobě „titulárního náčelníka“ a „silného náčelníka“, jehož příkladem je incký panovník. První typ náčelníka nemůže plně využívat všechnu svou moc (jeho funkce se často nekryje s funkcí válečného náčelníka, nevydává zákony (dbá však na dodržování zvyků) a nemá monopol na výkonnou moc. Vyznačuje se řečnickým darem (přesvědčovací schopností), usmiřovacím talentem a velkodušností. Druhý typ náčelníka naopak disponuje donucovací autoritou a naprostou suverenitou; je svrchovaným panovníkem v plném smyslu slova. Kritérium sociální stratifikace je na druhé straně průkazné při rozlišování společnosti s náčelnickým systémem a společností monarchických. Uvnitř monarchických společností představují systémy jednotlivých kategorií, kast (nebo pseudokast) a tříd (nebo prototříd) základní kostru společnosti a nerovnost vládně všem určujícím sociálním vztahům. Politická typologie se tedy musí utíkat k takovým prostředkům diferenciaci, které nevyplývají výhradně z politického uspořádání.

Podobné obtíže se objevují ve chvíli, kdy je třeba utřídit státy pevně ustavené. Existence jednoho nebo několika center moci definuje dvě obecně užívané ka-

tegorie: „centralizované monarchie“ na jedné straně a „federativní monarchie“ na straně druhé.³²⁾ Toto základní rozdělení je užitečné jen zčásti, byl by jediným důvodem k tomuto tvrzení byl vzácný výskyt druhého typu, často dokládaného politickou organizací ghanských Ašantů. Ve srovnávací studii o afrických státech nabízí J. Vansina typologii, kterou představuje jako „klasifikaci strukturálních modelů“. Tento pokus jasně ukazuje nevyřešené metodické problémy, s nimiž se musí každé takové dílo potýkat; stanovuje totiž pět typů, jež jsou charakterizovány na základě *heterogenních* kritérií: despotismu, kmenové příbuznosti mezi panovníkem a nižšími náčelníky, začlenění a podřízení „bývalých“ moci, aristokracie s monopolem na moc a konečně federativního uspořádání.³³⁾ J. Vansina se nemohl jen tak prostě omezit na dvě „střídavá“ kritéria, která si nejprve vybral, totiž stupeň centralizace a pravidlo přístupu k politické moci a autoritě. Nemělo by tomu být jinak vzhledem k různorodosti forem, jež na sebe bere tradiční stát, a četných aspektů – avšak nestejněho vědeckého významu –, z jejichž hledisek by mohla být jejich klasifikace uskutečněna. Podle dané interpretace politického fenoménu nakonec jeden z nich převládá: stupeň koncentrace moci a způsob její organizace, povaha sociální stratifikace, která způsobuje rozdělení na vládnoucí a ovládané nebo typ vzta-

32) S. N. Eisenstadt, *Primitive Political Systems*, in *American Anthropologist*, LXI, 1959.

33) J. Vansina, *A Comparison of African Kingdoms*, in *Africa*, 32, 4, 1962.

hu k posvátnu, které zakládá legitimitu každé primitivní vlády. Tyto tři typologické kategorie jsou sice možné, nemají však žádnou operativní hodnotu.

Jak vidno, je různorodost politických organizací více spíše neznámou než známou a vědecky zpracovanou. Je třeba zkoumat příčiny tohoto selhání. Největší zpoždění zaznamenala politická antropologie, a to v rovině popisného zkoumání stejně jako v teoretické oblasti. Není to ale zpoždění nejzávažnější. Jakmile se pustíme do definování a třídění jednotlivých typů politických systémů, vytváříme modely, které slouží ke zjišťování, v čem jsou dané společnosti stejné a v čem se liší v uspořádání moci, a které umožňují studovat proměny, vysvětlující přechod od jednoho typu k druhému. Nezdary v této oblasti nás vedou k zásadní otázce: disponují antropologie a sociologie modely upravenými ke studiu politických forem?

V této chvíli je odpověď záporná. Dokud se znalost politických vztahů a procesů nezvýší na základě systematického zkoumání jejich mnohočetných projevů, zůstanou tyto problémy nevyřešeny. Hlavní překážkou bude ještě dlouho samotná povaha politických jevů, pokud připustíme, že ty jsou charakterizovány svou *synetickou* stránkou (splývají s organizací globální společnosti) a svým *dynamismem* (jsou založeny na nerovnosti a vzájemném soupeření). Aby byly modely potřebné k jejich klasifikaci adekvátní, musely by vyjadřovat vztahy mezi heterogenními prvky a postihovat vnitřní dynamiku jednotlivých systémů. Právě kvůli tomuto dvojímu požadavku se tyto klasifikační modely, vypracované strukturalistickými antropology, špatně hodí ke studiu politické oblasti: nerespektují to-

tiž ani jednu z obou podmínek. Protože politično nelze redukovat na nějaký „kód“ (jako je jazyk nebo mýtus), ani na určitou „síť“ (jako je příbuznost nebo směna), zůstává celistvým systémem, který ještě neprošel uspokojivým formálním zpracováním. Takové konstatování si vynucuje ujasnění ambicí politické antropologie v oblasti typologie. V této chvíli je třeba omezit se na srovnávací výzkum všech systémů, které nějakým způsobem představují variace na stejné „téma“ a patří do téže kulturní oblasti. Toto zkoumání by umožnilo přistoupit k řešení problémů formalizace – s využitím mikrotypologie – a prohloubit poznání o političnu na základě celé řady politických forem, spjatých navzájem kulturně a historicky.